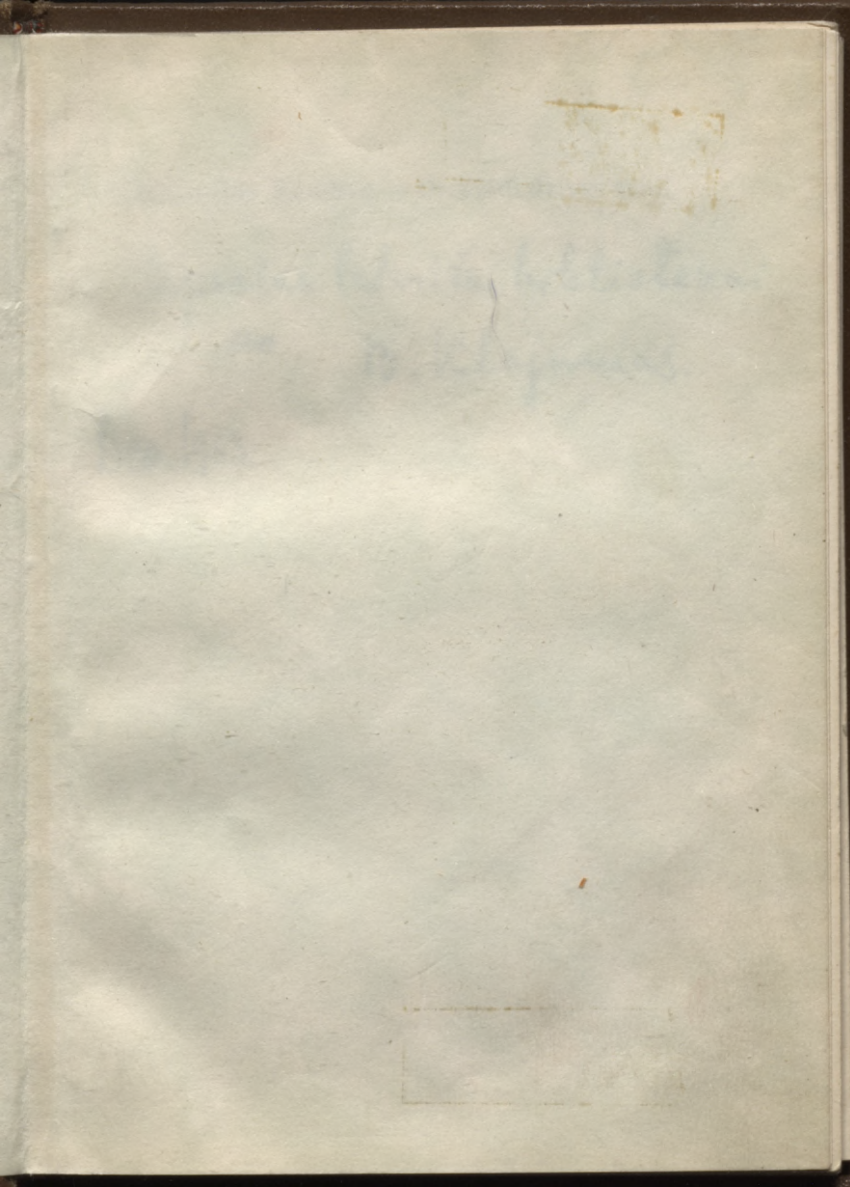
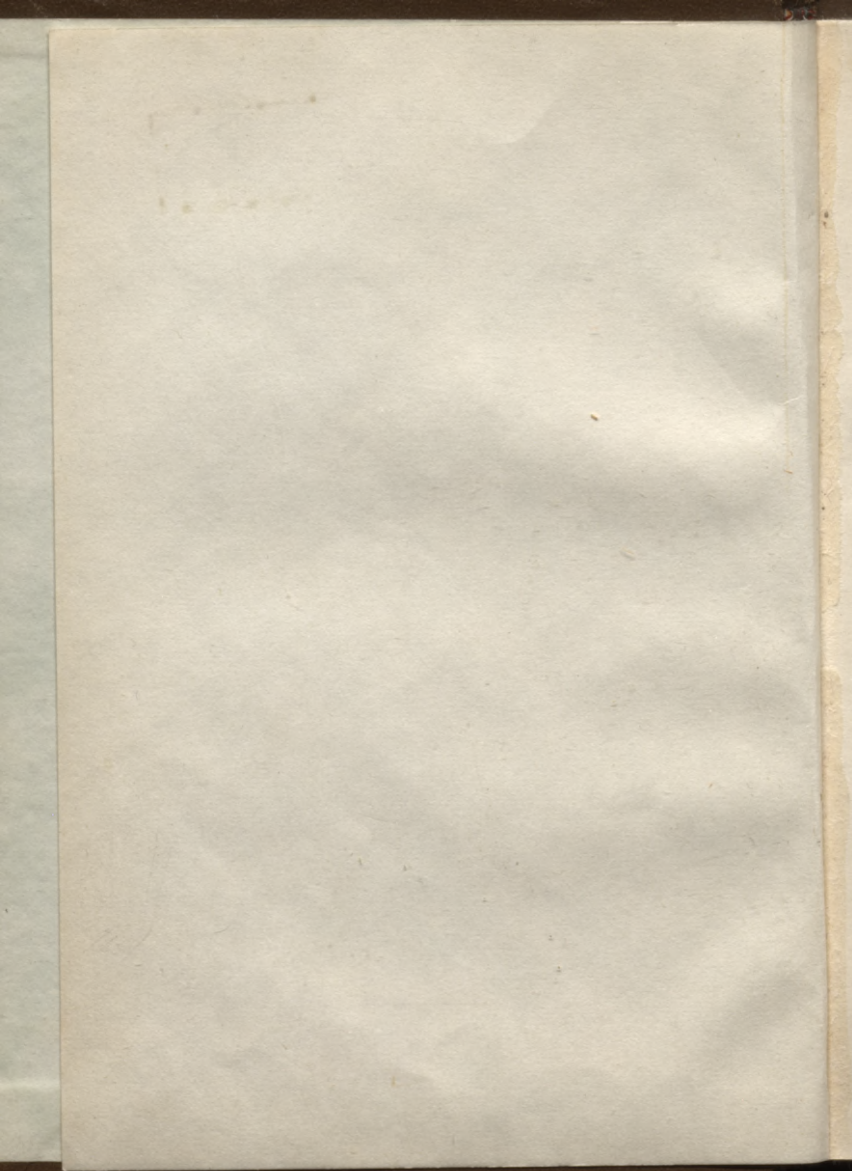

90-2
L 196

DIVĒJĀDI
DZĪVES VEIDI

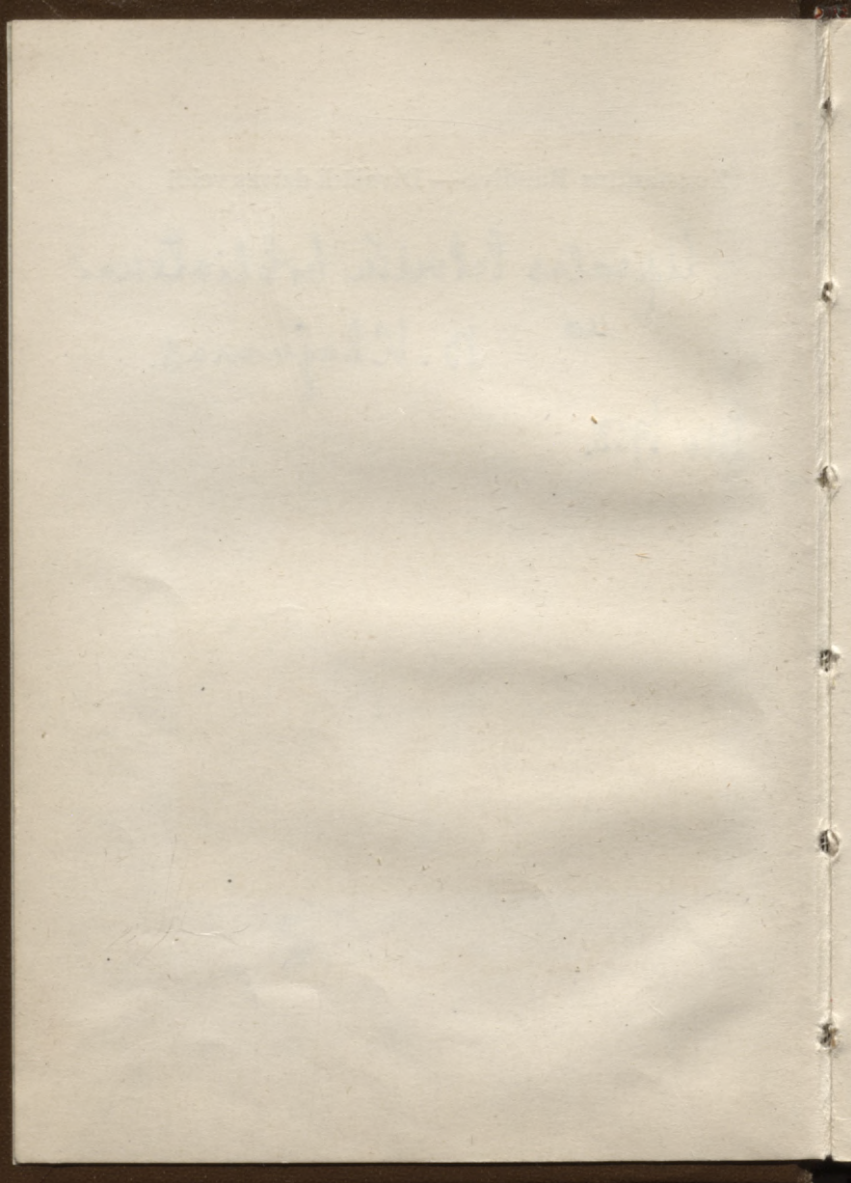
Konstantīns Raudive — Divejādi dzīves veidi

Upesalas latviešu bibliotēkai

no

B. Klajūmas.

Dec. 1953.

Константин Павлович

B

90-2
L 196

L
10p

KONSTANTĪNS RAUDIVE

DIVEJĀDI
DZĪVES VEIDI

Filozofiska apcere

DZINTARS

1952

Upsalas latviešu
BIBLIOTEKA

No 105

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

0305075777

~~90-32.335~~

Printed in Sweden

APPELBERGS BOKTRYCKERI AB
UPPSALA 1952

Nepieciešams liels iekšējs dzidrums, lai eksistences bezgalīgajā miglā atklātu kādu noteiktu mērķi, kas mūsu dzīvei šai vai citādā veidā piešķirtu kādu jēgu, mūsu piedzimšanu attaisnotu un mūsu dzīves laiku pildītu ar kādu saturu, kuŗā atklātos mūsu personīgās esmes nozīme. Būtu naīvi pieņemt, ka ir kādas gatavas receptes, pēc kuŗām mēs varētu pilnveidot savu dzīvi, ka mums būtu kādi absolūti paraugi, pēc kuŗiem mēs varētu sevi formēt, kā tēlnieks veido mālu pēc modeļa vai rakstnieks uzraksta, piemēram, drāmu pēc kādas teatŗa teōrijas koncepcijas. Stingri ņemot, īstam mākslas darbam nav paraugu, tie kā metafiziska iespēja dus pašā radītājā un paraugi māksliniekam kalpojuši vienīgi kā šo pirm-

spēku rosinātāji un raisītāji. Vēl mazākā mērā attiecināmi paraugi uz dzīvu cilvēku: viņš gan rada sev paraugus, bet šiem paraugiem viņa individuāli būtiskajā veidojumā ir gaužam maza nozīme. Viņš aug un attīstās pēc paša likumiem un pēc paša dotības īpatnībām, jo viņa esmes saknes barojas ne tikai senču uzkrātajās enerģijās, bet metafiziski kosmiskajos reģionos. Katrs cilvēks top un veidojas pēc sava vienreizīga likteņa nolikuma, pēc kādas irracionalitātes, kas nav pakļaujama ārējām schēmām. Pat viedākās domu sistēmās un mākslas darbos saskatām tikai mēģinājumu dzīves vispārējā nenoteiktībā radīt kādu pieturas punktu, kas noderētu it kā par tramplīnu lēcienam eksistences tukšumā, kas nevienam vien domātājam licis nodrebēt savos sirds dziļumos.

Mūsdienu izcilākais eksistencialists Mar-

tīns Heideggers, šausminādamies par »kailās eksistences» bēzjēdzību, par to, ka cilvēks iemests šai pasaulē, nepazīst nedz mierinājumu, nedz kādu »kāpēc», tikai šo esmi, cilvēka nenovēršamo nogāšanos nebūtības tumsā, izsaka īstenībā to pašu dvēselisko pānīku iepretim dzīvei, ko izteica grieķu lielie pesimisti, proti, ka vienīgais, ko cilvēks te zemes virsū var iesākt, ir pēc iespējas ātrāk atgriezties nebūtības stāvoklī (Mēgaras Teognijs). Šopenhauers, Heideggera cienījamais meistars, šo domu izteicis ar emfatiskāku neatlaidību nekā grieķu pesimisti un mūsdienu eksistencialisti: »Mūsu dzīvi var uzskatīt kā nebūtības miera un svētlaimes nevajadzīgu traucējumu. Mums dzīve jāuzskata kā nepārtraukti meli kā mazās, tā lielās lietās. . . . Ikdienišķā dzīvē svētdiena ir garlaicība, un sešas nedēļas dienas — posts. . . . Pasaule tātad ir tik slikta,

cik vien slikta tā var būt, ja vispār tai vēl jāeksistē.»

Nespēja tikt galā ar dzīves sarežģīto jautājumu, pamudināja un arvien vēl pamudina domātājas būtes prasīt pēc izejas no šķietami neizejamā dzīves labirinta. Jā, eksistence ir hermetiski noslēgts aplis ar tūkstoš bezizejas ejām, pilnām ar smacējošo neziņas miglu.

Viegli es varu iedomāties, ko nozīmē maldities te dzīvē un sajūst savā sirdī mūžīgo neziņas smeldzi, es viegli varu saprast izmisumu, kas lēnām, bet neatlaidīgi izsūc mūsu dzīvības asinis, paralizē gribu un sastindzina garīgas enerģijas. Šī neziņas smeldošā bezizeja spoguļojas arī mūsdienu cilvēkā, ko kāds mans draugs tik pārlicinoši izsaka man rakstītā vēstulē:

... »Kā lai es tieku ar savu dzīvi galā, kad ar katru dienu manī atgriežas domas

par visa esošā bezjēdzību? Kopš cilvēks dzīvojis, viņš vienmēr dzīvojis slikti. Ja arī kautkur kāda saprātīga doma tikusi izteikta, tūlīt sekojušas tūkstoš citas bezjēdzīgas domas, kas pasauli pārvērš ellē, no kuŗas nav citas izejas, kā vienīgi nāve.»

Mans draugs apliecina to iekšējo bezizejas stāvokli, ko pazinuši gandrīz visu laiku domātāji cilvēki: neatrisināms šķiet konflikts, ko izraisa individa tieksme; no vienas puses cilvēks tiecas atbrīvoties no neziņas par savu personīgo likteni, no otras — lielajā radības plānā saskatīt sev kādu noteiktu un jēgpilnu lomu. Liekas, ka viss, ko cilvēks domā un dara, arvien griežas eksistences sugestīvajā aplī. Bet kas ir šis aplis kuŗā mēs ieslēgti, kas ir mūsu domas un darbi, kas parasti tiek izskaidroti un apliecināti tikai viskailāko eksistences nepieciešamību robežās?

Kopš cilvēces pastāvēšanas te skaidrāk, te tumšāk zīmējušās divas eksistences līnijas, pareizāk sakot, divejādi dzīves veidi. Cilvēka pirmeksistences veids ir kopējs ar visu radību — saskaņoties ar kosmisko likumību, piemēroties tām dzīves formām, kādās radība ir iekalta: dzīvnieku pasaule vēl šobaltdien gravitē šo likumu mūžīgajā ritmā, tāpat kā zvaigžņāji savos izplatījumu ceļos. Te nav jautājuma kādēļ un kāpēc, te ir tikai nepārtraukta plūsme, nesatricināma kārtība, no kuņas nav iespējama novirzīšanās. Nav svarīgi galu galā kā mēs šo kosmisko kārtību saucam — vai kā universa likumu, vai kā instinktu, vai kā Garu, vai beidzot, kā Dievu. Tā eksistē savā nesaprotamajā pārsmē, tā ir visas pirmkustības un attīstības pamatā. Fainomenu jeb parādību pasaule ir kādas kosmiskas gribas mērķtiecīgs papildījums un absolūta nepiecieša-

mība. Šim eksistences kosmiskajam lokam īstenībā pieder arī cilvēks ar savām lielākām vai mazākām eksistences ambīcijām, ar savu specifisko tieksmju, vēju, iekāru un prāta sfairu. Savā noslēgtajā dzīvības formā cilvēks var būt tikpat laimīgs vai nelaimīgs, piemēram, kā skudra, kas arvien kustas vienā un tai pašā instinktu un dziņu lokā, arvien darbodamās savā predistinētajā esmes veidā.

Cilvēks aiz nejaušības vai aiz kādas dziļākas jēgas sevī atklājis atziņu, proti, to īpato domāšanas spēju, kas viņu it kā izdalīja no pārējās radības, kas viņam it kā piešķīra kādu augstāku misiju dzīvās radības vidū: viņš apzinās ne tikai sevi, bet arī pārējo pasauli, viņš ne tikai eksistē, bet arī prasa pēc savas eksistences jēgas, pēc savas vietas ne tikai zemes virsū, bet arī kosmā.

Apziņas pamošanās brīdi cilvēks nav pārdzīvojis kā svētlaiques stāvokli. Senie mīti jeb pareizāk, pirmie domātāji un dzejnieki radījuši mītus ar traģisku pamatnoskaņu. Lai nekavētos tikai pie vecās derības mīta par Ādamu un Ievu, atšķirsim Vedas, cilvēces vecākās grāmatas lappuses, un mēs viegli pārliecināsimies, ka arī tur valda tā pati skumjā mijkrēsla starp neapziņas nakti un apziņas rītausmu.

»Sākumā nebija ne nāves, ne nemirstības; diena nebija šķirta no nakts. Tikai Vienīgais elpoja pats sevī; jo nebija nekā vairāk kā tikai Viņš. Tad pirmo reizi viņā pamodās vēlēšanās; un šī vēlēšanās bija pirmā gara sēkla. Kas lai zina, kas lai mums pasaka — kas cilvēku dzemdinajis, no kurienes tas nācis? Dievi nevar ielūkoties šajos dziļumos. Kas lai zina, no kurienes viņš nācis? Neviens nezina.» (Rig-Veda, X, 129).

Neviens nezina no kurienes cilvēks nācis. Naīvais materialistu uzskats par cilvēka izceļšanos nav nekas vairāk kā mūsdienu jauns mīts, tikai ar bērnišķīgas vulgari-tātes piegaršu: viņi savu racionālo mītu uzskata par neapšaubamu aksiomu. Bet mēs arī nezinām kurp mēs aizejam. Patie-šām, mūsu eksistences aplis blīvi noslēgts, mēs esam izolēti ar dziļu neziņu kā no sā-kuma, tā beigām. Kad Budam kāds skol-nieks prasīja, vai meistars sevi pārdzīvos, pravietis atbildēja: »Ja ir Es, tad nav ne mazāko šaubu, arī Tatagatai — svētajai, pilnīgai personībai ir savs Es, kas ir mūži-gas dzīvības cienīgs.» Budas skolnieki, līdzīgi visiem šīs zemes bērniem, dziļā ne-saprašanā par dvēseles likteni viņpus nāves, nemitīgi savu meistarū apgrūtināja ar jau-tājumu: »Vai tas iemanto mūžīgo dzīvi, kas atbrīvojies no sāpēm? To, ak viedo meistar,

lūdzu man atklāj, jo patiesībā tu šīs lietas pazīsti.» Buda savam skolniekam vilcinādamies un ar atturību atbildēja: »Tas, kas sasniedz samierināšanos, to ne ar kādu mēru nevar mērīt, trūkst vārdu, lai par viņu runātu. Tas, ko gars varētu uztvert — izzustu. Valodai visi ceļi ir aizliegti, lai par to runātu.» Citā zemes daļā, Ķīnā, Konfucijs mācīja pazīt dievišķo gribu cilvēkā un ar šo zināšanu īstenībā viņa mācība bija izsmelta. Kad viņam kāds skolnieks jautājis par nāvi, viņš rezignēti, varbūt pat tikko sadzirdamā balsī atbildējis: »Es vēl nesaprotu dzīvi, kā lai es saprotu nāvi?»

Jā, patiešām mēs esam ieslēgti dzīves aplī kā bērns mātes klēpī. Tie ir jautājumi, kas cilvēci kopš sirmās senatnes līdz mūsdienām ar spītīgu neatlaidību nodarbinājuši. Tie ir atziņas rūgtie augļi, tie cilvēka apziņu var skaidrot līdz dievišķai atklās-

mei un var saindēt līdz bezcerīgam izmisumam. Cilvēkam ir piešķirta brīva griba: viņš var aizvērties līdzīgas dabas jautājumiem un samierināties ar dzīves doto kārtību, var arī pārvērst šos jautājumus par sava mūža nerimstīgo dzinējspēku pēc pēdējās skaidrības.

Nav šaubu, ka jautājums par mūsu sākumu un beigām ļaužu vairākumam nav nekāds jautājums: viņi pa lielākai daļai ar savu dzīvības centrifugālo kustību pieder pirmajai eksistences sfairai: Viņi vairāk cieš nevis no neatbildētiem jautājumiem, bet no tā, kas viņu eksistences ritmu traucē, kā, piemēram, kaņi, bads, revolūcijas, slimības etc. Bet tiklīdz viņi jūt eksistences drošību, viņi atkal atkrīt dzīvības lielajā ritmā, viņi dzimst, dzīvo, priecājas, bauda, arī cieš, kaut negrib ciest un, beidzot, mirst. Nē, ļaužu vairākumam tas nav jautājums, bet sa-

protams un pieņemams dzīves ritms. Viņi ir
liksmi par savu rimtīgo eksistenci un nai-
dīgs viņiem ir katrs, kas to šādā vai citādā
veidā apdraud.

Atziņas mantnieks ir kaut kas vairāk nekā eksistējoša parādība, viņš ir pasaule par sevi, viņš ir mūžīgais savrupnieks, viņš dziļākā būtībā pārejo radību vidū jūtas kā trimdinieks. Jā, kāda tad misija piešķirta šim eksistences trimdiniekam, šim no paradīzes izdzītajam Ādamam, šim dievu nolādētajam Prometējam?

Gara gaismas jeb atziņas nesējam kopš saviem pirmsākumiem līdz mūsdienām ir kāda kopīga sakne, kāda iekšēja radniecība, kas tos vieno pāri zudušo ģenerāciju gruvēšiem un aizmirstības bezdibeņiem: tā ir apziņa par savu nezināšanu, tā ir gigantiskā piepūle ielūkoties radības un kosma noslēpumos. Māksla un zinātne stāv uz šiem irdenajiem neziņas pamatiem, uz neziņas, ko mēs

tik sāpīgi pārdzīvojam mūsu būtības visintimākajos un smalkākos noslāņojumos.

Ir tiesa, kā Jūs, mans draugs, savā vēstulē to rakstāt: kopš gadiem es atrodos klusā un nepārtrauktā domu ceļojumā. Un Jūs tādēļ paļāvīgi cerat no manis sagaidīt kādu burvju formulu, kas Jums palīdzētu tā sakot ar vienu rokas mājienu norādīt uz kādu drošu atbildi, uz kādu skaidrību. Es savos argonautiskajos ceļojumos tiešām dažu labu pieredzi esmu uzkrājis, pazīstu kā maldū rūgtumu, ta atziņas reibinošo saldmi; bet burvju formulas man trūkst, un bez tam, kas man liekas kā burvju formula, Jums var nozīmēt vilšanos, jā, pat lielāku neziņu visā Jūsu līdzšinējā meklētāja ceļā. Nē, man nekādas formulas nav, es esmu visu formulu nesamierināms pretnieks: tās arvien tiekušās garu sašaurināt un personīgas meklētāja rosmes noslāpēt. Es tikai apzinos, ka par

neapzinīgo un apzinīgo eksistenci valda no mums neatkarīgi likumi, normas, ka mēs, kas jautājam un meklējam atbildes, allaž atdušamies kā ārpus mums, tā mūsos uz absolūto, nepārkāpjamo un neatceļamo likumību. Mēs varam iznīcināt vai aizmirst visus līdzšinējos cilvēcīgās valodās radītos jēdzienus, mūsu planēta var sagriļoties savos pamatos un aiziet bojā, bet mūžīgā kārtība, likumība un mērķtiecība kosmā nekur nezu- dīs, tā ar mūsu vai bez mūsu atziņas arvien eksistēs savos nesatricināmajos pamatos. Par vienu lietu te zemes virsū esmu pārliecinājies: mūsu esme bez metafiziska pamatojuma nevar nedz sevi attaisnot, nedz sevi izskaidrot, nedz savai eksistencei varam piešķirt kādu augstāku jēgu. Metafiziskā apziņa no vienas puses ir stiprākais pamats, uz kuŗa mēs varam celt savu dzīvi, no otras puses, tā ir vienīgā iespēja lauzt šaurās eksis-

tences robežas, piešķirt cilvēciscai parādībai mērķtiecīgu kustību uz dievišķās kārtības absolūto likumību. Mēs mirstam nevis lai atkristu bezcerīgajā nebūtības tumsā, bet lai pārtaptu pāresmes jaunā veidā un izskatā. Atziņa tātad nav ceļš uz pirmgrēku, bezdievību, izdzītību nebūtības tukšumā, bet uz absolūto saskaņu ar dievišķās esmes piepildījumu.

Mēs neesam tikai »kailā eksistence«, kas neatsaucami iegāžas nebūtības tukšumā, bet *mērķtiecīga eksistence*, iestīgota dievišķajā radības plānā, kas, par spīti tik daudzām un bieži tik šķietami bezjēdzīgām ciešanām, arvienu virzās pretim augstākam mērķim, kur nāve nenozīmē nebūtību, bet jaunu garīgu metamorfozi, jaunu eksistences kosmu. Ja šī apziņa, kauču bezgala smagā garīgā piepūlē atklājama, lemta cilvēkam viņa dzīves miglainajā ceļojumā, tad tā liecina,

ka arī mūsdienu cilvēks nav tikai savas šaurās pasaules gūsteknis, nav tikai mūžīgais eksistences trimdnieks, bet pilntiesīgs dievišķās vienības loceklis, kas ar savu esmi piedalās kādas augstākas jēgas piepildījumā.

Ja cilvēks, izšķīlies no neapziņas čaulām un sevi pirmo reizi ieraudzījis sava Es gaismā, apjaudis savu niecīgumu un sajuties kā izstumtais no pārējās radības, tad tai pašā mirklī varbūt Dievs viņu bija izraudzījis par sava brīnišķā darba līdzstrādnieku un savas gribas piepildītāju zemes virsū. Cilvēkā arvienu vēl dzīvas ilgas pēc pazaudētās bērņības, pēc krēslainās pusapziņas, ar kādu tas bija noraudzījies pasaules parādībās. Mēs gribam atgriezties kādā »pazaudētā paradīzē», un senās teikas visās tautās runā par »zelta laikmetiem», par nogrimušiem kontinentiem. Es nedomāju, ka mūsu planētu kādreiz apdzīvojusi pilnīgāka cilvēces cilts, un ja arī eksistējusi teiksmainā Atlantida, tad tā bijusi un arvien vēl

ir mūsu Atlantida: to mēs atklājam katru mirkli sevī, jo cilvēks nav no šīs dienas vien, bet no neizdomājamas pagātnes, no tiem pirmsākumiem, par kuriem Vedās teikts, ka tad nebijis nekā cita, kā tikai Vienīgais, kas slēpis sevī cilvēciskās esmes sēklu.

No šī Vienīgā avota mēs esam nākuši un kā Viņa gara sēklas bērni vienmēr esam bijuši un bez pārtraukuma kustējušies dzīvības nerimstošajā straumē. Manuprāt, nav svarīgi, kādām attīstības fazēm esam izgājuši, kāda bijusi mūsu vēsture še zemes virsū, svarīgi pazīt tās kontinuitātes pamatu — *pašu cilvēku*. Mēs sevī nesam un glabājam visu aizlaiku noslēpumu, mūsos sakoncentrēts ne tikai neiznīcīgi cilvēcīgais, bet arī Tas, no kā sēklas mēs esam izauguši. Cilvēks tāpat nav kaut kāda akla atkārtošānās, bet spītīga, neatlaidīga plūsme uz kādu absolūtu mērķi. Cilvēks savā parādībā, neat-

karīgi no attīstības stāvokļa, ir visu noslēpumu glabātājs, un jo lielāku skaidrību mēs iegūsim par sevi, jo dzidrāki kļūs mūsu priekšstati ne tikai par to, kas esam šīs eksistences noslēgtajā aplī, bet arī par to, kas mēs būsim tai brīdī, kad šīs stingri noslēgtās robežas tiks pārietas. Platons, kas cilvēciskās eksistences robežas bija izplētis līdz dievišķās esmes pirmsākumiem, kādā vēstulē Sirakūzas tirānu Dionisiju II brīdina no ļaunprātīgas varas izmantošanas, atgādinādam viņam, ka tikai zemas dabas nedomā par dievišķās esmes klātieni mūsos, bet cēlas dabas dara visu, lai te jau pasaulē par to būtu skaidrībā. Viņš ir pārliecināts, ka »mirušie kaut kādā veidā dzīvo līdz šīs pasaules lietām. Pilnīgi dziņas dvēseles to arī jūt, ka tā tas ir, kamēr pilnīgi zemās to noliedz. Bet dievišķo cilvēku nojausmas ir derīgākas nekā bezdievīgo. Es domāju,

ja tiem, kas agrākos laikos dzīvojuši, būtu iespējams savas rīcības vēl reiz kārtībā savest, tad viņi to visā nopietnībā darītu, lai te par viņiem zemes virsū labāk runātu nekā tagad to dara.

Ar apziņas pamošanos cilvēkā pamostas vispirms ziņkāre ne tik daudz par sevi, kā par apkārtni, kurā tas dzīvo. Ja mēs pame-tam skatu kādas noslēgtas, bet attīstītas kultūras procesos, mēs atklājam gandrīz visiem laikiem identisku atbrīvošanās tiek-smi no mītoloģiskajiem priekšstatiem un pievēršanos individuālam liktenim. Sokratu par visām domām visvairāk nodarbina doma: kā sevi pazīt, kā ienirt savas dvēseles noslēpumos, kā pazīt cilvēku no iekšienes. Pārējās zināšanas bez šīm izšķirējām zinā-šanām viņam liekas nenožīmīgas, muļķīgas, aplamas un nevajadzīgas. Viņam liekas, ka neviens nezina, kas ir cilvēks; to nezina ne kareivis, ne ārsts, ne skulptors, ne rakst-nieks un visu zināšanu kopsomma — *docta*

ignorantia. Šī ģeniālā atziņa rada sokratisko irōniju, parākuma apziņu par tiem, kas sakās visu zinām, kas šļupstēdami apgalvo, kas šodien vēl nav zināms, rītu tiem katrā ziņā jau būs skaidrs. Kā gan iespējams saprast pasauli, kad cilvēks vistuvāko nesaprot — pats sevi?

Sokrata sastapšanās ar sevi nozīmējusi sastapšanos ar dievišķā klātieni mūsos. Slāpes atklāt sevi, slāpes pārliecināties par savu nemirstīgo dvēseli pamodinājušas cilvēku nogremdēties savā dabā, izkopt sevī personīgo dzīvi. Tik ilgi zemes seja nebūs atjaunojusies, cik ilgi atsevišķa cilvēka dvēsele nebūs pārveidojusies. No zemām dveselēm nevar gaidīt dziļus darbus, akls nevar rādīt ceļu akliem. Vispirms nepieciešams iekšējs dzidrums, tikai tad arī šīs pasaules lietas kļūs dzidrās. Ar sevis pazīšanu cilvēkā pamostas slāpes par savas nemirstīgās dvēseles glāb-

šanu. Platons, atrazdamies šo sokratisko slāpju varā, nodarbojas visu mūžu ar dvēseles nemirstības jautājumu. Tagad grieķis vairs nav tikai sociāla, kolektīva, bet arī individuāla parādība. Viņš sevī grib glābt to, kas nav tikai ķermenis, kas stāv pāri materiālajai pasaulei. Ja dvēsele nav glābta, tad pasaulē nav nekā tāda, kas būtu lielas piepūles vērts.

Pasaule aptumšojas tiklīdz cilvēks zaudē pats sevi, tiklīdz tas atkrīt no dievišķiem pamatiem un savu eksistenci kārtu uz materijas un nevis gara pamatiem. Kā šī novirzīšanās norisinājusies mūsdienu cilvēka psīchē, par to esmu runājis sīkāk kādā citā savā darbā*, te tikai norādišu uz faktu, ka mūsdienu chaosā valda neapslāpējama

* Der Chaos — Mensch und seine Überwindung. Der Tragik unserer Zeit. Maximilian Dietrich Verlag, 1951.

tieksme — pēc masu uzplūdu laikiem, pēc īstenībai svešu teoriju barbariskajiem eksperimentiem, pēc bezdievības orgijām un bestialitātēm cilvēkā atmodušās platoniskas un visu laikmetu cildenākās ilgas atgriezties sevī, no jauna piederēt savai dvēselei, savu personīgo dzīvi atjaunot saskaņā ar dievišķās kārtības augstākām normām. Te ir runa par atsevišķa cilvēka individuālas vērtības atmodināšanu un par dievišķās klātienēs apzināšanos sevī.

Ir arī zināms fakts, ka primitīvas sabiedrības, primitīvi ievirzīti cilvēki savu uzmanību pievērš eksklusīvi ārējo lietu pasaulei, viņiem psiholoģiskas vai reliģiozas dabas problēmas vēl neeksistē, viņi labprāt uzturas barā, viņi vientulību un nodarbošanos ar sevi ne tikai nevēlas, bet no tās vairās un bēg kā no nāves. Barā viņi jūt drošību, barā viņi ir pasargāti no sava tukšuma, kas

vienatnē pārvēršas par neizdomājamām mocībām. Palikt ar sevi, iztikt no sevis, dzīvot sevī nozīmē jau sevi apzināties kā realitāti, kā nesamainamu garīgu vienību, kā noslēgtu mikrokosmu iepretīm kosmam. Šai apziņas procesā mēs lielā mērā mirstam ka kolektīvas būtes un atdzimstam personīgai dzīvei, kas ir vienreizīga un ar citām dzīvēm nesamaināma. Izejot no savas iekšienes dzelmēm, mēs ārējā dzīves ainavā neesam vairs nomadi, bet tās pārveidotāji, saskaņā ar savām idejām, vēlēm un ilgām, tās stingri iemītņieki, ar savas garīgās smagmes centru un interešu mērķtiecīgiem radiusiem.

Liekas savā apcerē esmu nonācis pie svarīgākā, ko te gribēju pateikt: kā cilvēks no anonimas būtes top par sev pazīstamu, vienreizīgu, nekur un nekādos apstākļos nesajaucamu personu, kā tas top it kā par brīnumainu salu cilvēces milzīgajā okeānā. Bet tālāk jākonstatē arī kaut kas pārsteidzošs: topot par personu, par apzinīgu un noslēgtu vienību cilvēciskajā masā, cilvēks pārdzīvo arī savu vienpatību, ilgojas atceļā uz »mājām», tas ir, viņš kā lietus lāse, paceļoties sava garīguma dzidrē, tiecas atkal savienoties ar savu pirmsākumu — cilvēcisko okeānu. Bet šī savienošānās tomēr vairs nenožīmē sevis pazaudēšanu, bet gan savas apziņas paplašinājumu līdz viscilvēces uzņemšanai savā sirdī. Šai dvēseliskajā tapšanas procesā jāizšķir ļoti daudzas un

dažādas gradācijas, dažādi diferencācijas stāvokļi. Ir būtes, kas topot par apzinīgu personu, pazaudē atceļu uz vispārcilvēcisko, kas savā alā ievilkušies vēlas, lai pasaule eksistētu tikai viņu dēļ vai vispār tā neeksistētu, ja to pārdzīvo kā savas personas traucējumu. Šai dvēseles procesā sākas egocentritātes inkubācija, kas sociālā dzīvē izpaužas, solipsismā, despotismā, un valsts formās mēs to pazīstam kā neierobežotu tiraniju. Šai garīgajā atmosfērā meklējamas arī nihilisma, cinisma un tā saucamā revolucionisma saknes. Tas ir dezorientētais chaosa cilvēks, kas bieži uzrāda augstas garīgas kvalitātes, bet arī nespēju pārvarēt savu egocentritāti, sevi kā apzinīgu un atbildīgu būti iestīgot viscilvēces kosmā. Ir atkal būtes, kas topot par personu, nekrīt par upuri savai egocentritātei, tomēr nespēj sev izvēlēties mērķus kuŗu piepildī-

jumā varētu sevi bez atlikuma izdzīvot. Tādas personas vēlu vai agri vēršas pret sevi kā naidīgu parādību, sevi sajūt kā lieku un nevajadzīgu, nenovēršami iegrimst bezizejas šaubās un pēdējā konsekvencē savu personu iznīcina pašnāvībā. No šī viedokļa varētu pārlūkot visu sarežģīto individa un kultūras attīstības gaitu un mēs gūtu dažu labu ieskatu mūsu personīgās kultūras parādībā. Bet šis mēģinājums uzspridzinātu manu rimtīgo temu.

Nav šaubu, ka savas atziņas vienpatībā cilvēks pārdzīvo zināmu sašķeltības izjūtu starp to, kas viņš bijis vienībā ar kolektīvo garu un to, kas viņš top kā persona sevī. Vienatne ir svaru kausi, kas izšķir cilvēka piederību kolektīvajam vai individuālajam garam: ja kolektīvais svars smagāks, tad mēs tiecamies uz ārpasauli, ja individuālais ir smagāks, mēs tiecamies uz iekšieni. Ja iz-

rādās, ka individuālā tieksme stiprāka par kolektīvo, tad cilvēks uzsāk vienu no brīnišķīgākajiem ceļojumiem, kādu viņš vispār var uzsākt savā zemes mūžā: viņš kļūst par savas dvēseles svētceļnieku. Tā nekādā ziņā nav tikai literāra metafōra. Indivīds, tapis par savas iekšķīgās dzīves īpašnieku, izmetis no sevis visu svešo un aīztapīnāto, kļūst reizē arī par savas ārējās dzīves veidotāju. Viņš no inertās, pasīvās materījas pārvēršas par aktīvu, apzīnīgu un atbīldīgu Dieva līdzstrādnieku. Jo dzīdrāka, visaptve-rošāka un plašāka iekšēja patstāvības apzīņa, jo noteiktāka, dziļāka un neīdzdzēšamāka īedīrbe ārējās dzīves veīdojumos.

Ir skaidrs, ka šī pasaule, cīktāl tā ir mūsu gara veīdojums, ir atkarīga vīenīgi no mums, te īemaisīt kādas pārdabīgas varas, ir mī-toloģīsko laīku pārpalīkušā māptīcība. Cil-vēks savā personīgajā dzīvē ir brīvs, viņš

šo brīvību var izmantot pēc saviem ieska-
tiem un patikas. Viņš savas dzīves projektu
var uzcelt un atkal noārdīt, viņš var izvē-
lēties šo vai citu dzīves veidu, viņš var vin-
grināt savas gara spējas vienā vai citā inte-
rešu virzienā, viņš ir atbildīgs par savas
dzīves izdošanos vai neizdošanos.

Laikos, kad indivīdi zaudē apziņu par to,
kas viņi ir, par to, ko viņi vēlas, par to,
ka viņi atbildīgi par saviem dzīves uzdevu-
miem, dzīves ritms atkrīt chaosā, pār ļaužu
masām viegli uzkundzējas barbariskas va-
ras, par vadoņiem iznirst vēsturiski neatbil-
dīgas figūras, dzīves ainava aptumšojas un
atsevišķais cilvēks tiek pārvērsts vai nu par
līdzekli nebeidzamos strīdos un karos, vai
arī pamests kailās eksistences baiļu varā.
Mūsdienu notikumi piedāvā daudz illūstrā-
tīvu piemēru, lai ar tiem te aizkavētu lasī-
tāja uzmanību.

Beigās, vispārējos vilcienos, gribu pieskarties jautājumam par latvieša spēju piederēt sev, dzīvot sevī un no sevis.

Mūsu garīgā atmošanās notikusi vēsturiski nelabvēlīgos apstākļos. Ko nozīmējusi mūsu senču gandrīz septiņsimtgadu cīņa par savu fīzisko un garīgo eksistenci, to aptuveni mēs spētu aptvert, ja mēs spētu nolūkoties uz sevi vismaz no pāris gadsimtu mierīgas attīstības perspektīvas. Atkritot daudziem aizspriedumiem un pārspilējumiem, mēs varētu objektīvi vērtēt mūsu kultūrvēsturisko materiālu un visai iespaidīgi skicēt mūsu garīgo seju. Varbūt mums tad kļūtu skaidrs, kas mēs esam, kā mums trūkst un ko mēs neatsaucami esam pazaudējuši.

Pāršķirstot latviešu vēsturi līdz 20. gadsimta sākumam, mēs tur redzam vairāk baltu nekā īstenībā aprakstītu lappušu. Mūsu vēsturnieki cīnās ar ļoti pieticīgu materiālu, viņi ar dedzīgu un saprotamu aizrautību rauga pierādīt mūsu tautas vēsturisko eksistenci citu tautu vidū. Pat izveicīgu vēsturnieku darbos redzami balti diegi, vēl ļaunāk klājas tautiskā idealisma apustuļiem, tur neapbruņotai acij saskatāma laba tiesa naīvitāšu un vieglprātīgas falsifikācijas, uz ko nevienu vien reizi norādījuši ārzemju pētnieki. Protams, bezkritiskam entuziastam nav jau svarīgi, vai zelta rotas lietas atrastas libju vai senlatviešu kapenēs. Viņam svarīgs fakts, ka tādas lietas vispār atrod. Zinātniskais izvērtējums ne vienmēr glaimo nacionālajai apziņai un ja tas nepatīkams aiz šādiem vai citiem iemesliem, kādēļ lai to neapgaismo patvaļīgi. Mēs esam arī

dzirdējuši, ka vēsture taču neesot zinātne, bet dzejas darbs. Bet kas mūsu vēsturē nav dzeja, bet fakticitāte, mums pietiekami atklāj satriecoša materiāla, kas liecina, kas mēs būtu varējuši būt, ja mēs savu garīgās atmošanās ceļu būtu nostaigājuši kā brīvi cilvēki, ja mēs no savas naīvi patriarhālās zemkopja, amatnieka un jūras braucēja kolektīvās un anonīmās apziņas pakāpeniski būtu pārcēlušies savā individuālajā apziņā, un tur, mierīgi palikdami zināmu inkubācijas laiku, būtu radījuši un izkopuši savu vienreizīgo individualitāti, savu latvisko personu, savu īpatu kultūras apziņu. Diemžēl, šī iespēja mums nav bijusi lemta: mēs noasiņojām cīņā ar spēcīgiem pretniekiem, mēs pret savu gribu kristījāmies, pret savu gribu zaudējam vienu balstu pēc otra, līdz beidzot atkritām eksistences miegā, kas gan pa daļai mūs saglabāja fiziski, bet garīgi

mēs sastingām, palikdami iekšējā attīstībā tur, kur mūs pārsteidza mūsu pretnieks. Mūsu vēsturiskās cīņas liecina, kas mēs bijām iedīgli, bet pēc šī iedīgļa vien mēs nespējam vēl uzminēt koku, kas būtu varējis izaugt, ja pār mums nebūtu nolaidusies murgaina verdzības nakts. Visai respektējami latviešu vēsturnieki, to vidū arī ārzemnieki, apgalvo, ka mūsu senču verdzība bijusi smagāka par nēģeņu verdzību. Tādos apstākļos, protams, latvietis lielā mērā zaudēja savu cilvēcisko cieņu.

Mūsu pirmie raksti ir svešnieku darbs, tur varam nojaust mūsu kādreizējās valodas atblāzmu. Šajos rakstos, protams, nav atrodama mūsu valodas organiskā attīstība, bet gan tās nožēlojami fragmenti. Mūsu pašu raksti sākas ar lielu garīgās aizkavēšanās smagmi, bet arī šajos rakstos grūti saskatāma kāda organiska attīstība, mēs pār-

lecam gadu desmitos attīstības fazes, ko citas tautas, normālos apstākļos, nostaigā gadsimtos. Pat ar tādu rakstnieku parādišanos latviešu garīguma forumā, kāds bija Poruks vai Blaumais mēs nespējām pilnīgi atmosties, mēs visos locekļos vēl jutām stingumu, mūsu mugura vēl atcerējās vakara rungu un vēders — badu. Tādēļ nav nekāds brīnums, ka latvietis vispirms steidzās dziedināt muguru un pildīt vēderu un tad tikai domāt par savu individuālo likteni, par savu *garīgo personu*. Un tomēr no mūsu tautas pēc īsas atspirgšanas iznira absolūtas gribas vīri: Rainis, folklorists Kr. Barons, valodnieks J. Endzelīns. Bet arī šīs neapstrīdami geniālās personības nespēja saliedēt vēsturiski zudušos pošmus. Mūsu kultūras apziņa atdzimst bezgala smagā, vientuļā, gandrīz pārcilvēciskā cīņā. Mūsu rakstnieki savus

darbus sacerēja valodā, kas aizkavēta savā attīstībā. Un katrs no viņiem rakstīja kā nu kuņģis prata un spēja, neatšķirot savu no sveša. Bet tā tomēr ir literatūra, kas vairāk vai mazāk modinājusi latvieti kā individualitāti, kā apzinīgu personu. Te sāk formēties mūsu garīguma pirmie asni, te atklājas, ka latvieša gars gravitē divos virzienos — uz ārieni un iekšieni. Kolektīvais, neapzinīgais moments viņā ir stiprāks par individuālo, bet tā ir katras sākotnējās kultūras pārejas faze. Latvietis ar vagara sakropļoto muguru un verdzības maizes izbadināto vēderu, garīgā pasaulē svārstās starp sociālo taisnību un lirisko emociņālītāti, starp retardējošo patriarchālismu un ekstrēmo revolucionārismu. Ja te kaut ko var saukt par organiski latvisku, par kaut ko apzinīgi stabīlu, tad tas ir liriskais patoss un dabas gleznainais episkums. Gaŗāmejojot jāaizrāda,

ka mūsu literatūra pilna ar svešzemju paraugiem un ietekmēm, tas, ko mēs bieži aiz nezināšanas uzskatām un vietā un nevietā minam kā latviska gara paudumu, ir tieši pārņēmumi no krievu vai vācu kultūru sfairas. Diemžēl, mums maz pētījumu par salīdzināmo literatūru. Tas, jācer, būs nākošo paaudžu darbs.

Šai garīgi nelabvēlīgajā klimatā dzimst, pareizāk sakot atjaunojas latvieša ilgas pēc sevis pazišanas, pēc savas garīgās esmes apliecinājuma citu tautu vidū. Ko tad viņš vēlas apliecināt? Vispirms savas laupītās cilvēka tiesības, tad apmierināt savu vēderu, kas sakoncentrējies pēc »sava kaktiņa un stūrīša» un pēdīgi viņš pabailīgi ieprasās: kas mēs īsti esam par cilvēkiem? Un šī jautājuma risināšanā pierādijies, ka viņš ir spējīgs nogrimt sevī, iztikt no sevis un neatlaidīgi veidot savu personīgo Es. Bet šai in-

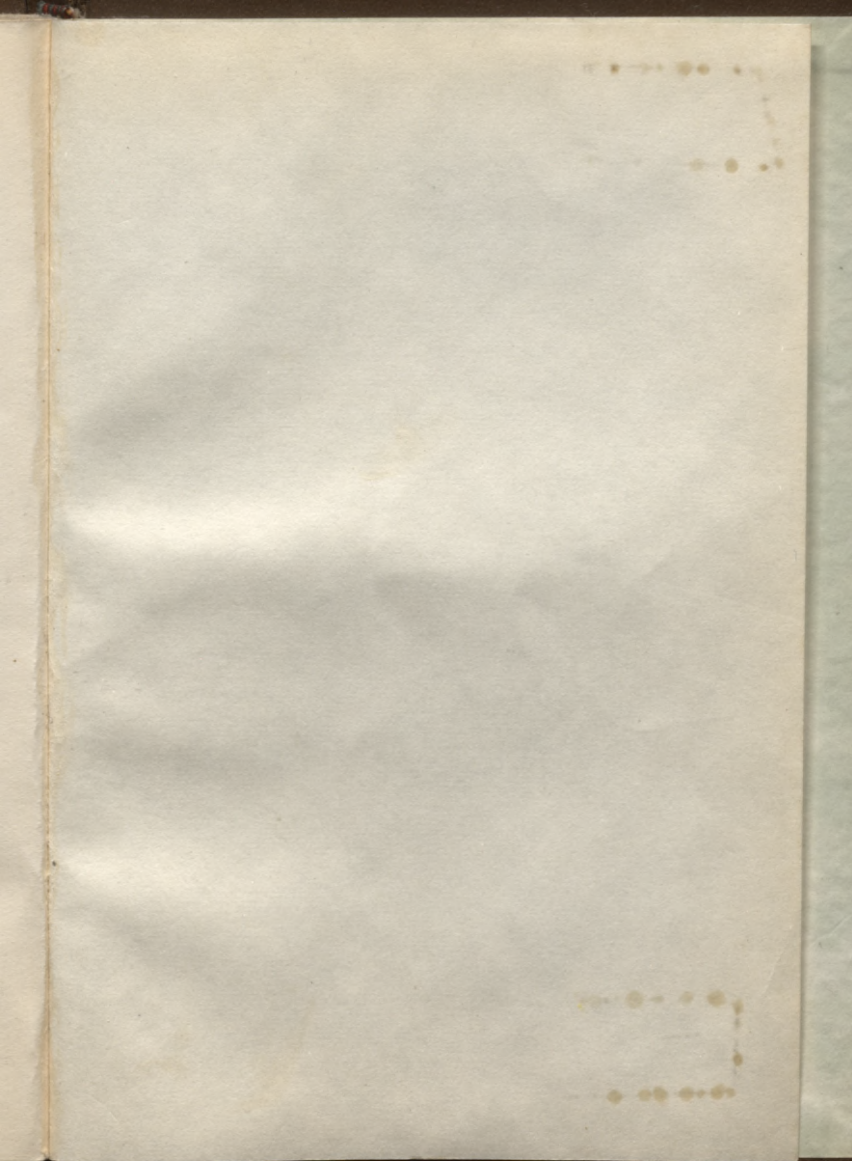
dividuālītātes veidošanas procesā dienas gaismā parādījās arī kāda negatīva īpašība — savas apzinīgas personas devalvācija, kas izpaužas iecietības trūkumā un pašāvības irdenumā. Tādēļ latviešu vidū ir vairāk aizdomu nekā īstu domu, vairāk egocentriska subjektivisma nekā objektīvas visvienotājas gribas. Latvieši savā vitālajā organismā ir decentralizēta masa, kurai trūkst minimālās bijības pret cilvēku kā garīgu personu. Mēs labprāt sevi uzskatām par augstvērtīgām individuālītātēm, bet saskarē ar citām tautām uzrādam nespēju gan citus saprast, gan sevi citu acīs apliecināt kā apzinīgus, atbildīgus individus. Istenībā latvietis latvieti nicina, jo kā lai citādi izskaidrojam šo nožēlojamo apkaņošanu, kas svešniekus nereti pārsteidz ar nepatiku un pamatotu novērsanos? Politiskās pretešķības tiek izmantotas kā nožēlojams iegants vai viltīgs vieplis.

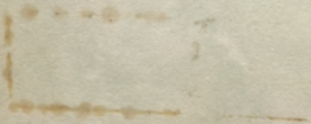
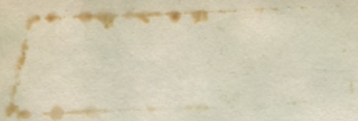
Manuprāt, šīs negatīvās īpašības sākums nav nekur citur meklējams, kā mūsu vēsturiski sakropļotajā mugurkaulā, mūsu somnabuliskajā verga zemapziņā. Mums nepieciešama ilga un pacietīga garīgā šķīstīšanās, purgatorijs, šā vārda īstā nozīmē.

Dažus šā purgatorija kāpienus varbūt veido pašreizējā trimda. Kā dzimtenē palikušie, tāpat svešumā klīstošie ir spiesti nokāpt savā dvēselē, pārbaudīt tās inventāru un atsākt savu dzīvi varbūt uz īstākiem un stabilākiem pamatiem. Visa mūsu tauta pašreiz atrodas trimdā, kā uz Sibīriju aizvestie, tā arī tie, kas palikuši dzimtenē, un mēs, kam palaimējies to atstāt. Nav šaubu, ka dzimtenē palicēju trimda ir smagāka, jo tā ir garīgā trimda, tur katrs var izturēt tik daudz, cik pret baigo cietuma režimu spēj smelties garīgos spēkus sevī. Šai traģiskajā situācijā latvietis ieiet jaunā attīstības fazē,

un šī attīstība var būt dažāda, bet laikam gan tā būs vairāk pozitīva nekā negatīva — dzimtenes trimdinieki, ja viņiem tikai izdosies fiziski izturēt smago verdzības slogu, saliedēsies savā latviskā spītībā un pārējie trimdinieki — vismaz viņu apzinīgākā un objektīvākā daļa — pamazām, bet nenovēršami ir spiesta sevi pārvērtēt un meklēt stabilitāti savai garīgai patstāvībai. Ir skaidrs, ka katrs ārkārtīgs ciešanu posms, nav domājams bez sāpīgu zaudējumu norakstiem. Bet to neizdarīsim mēs, bet tie, kas par mums spriedīs no citas vēsturiskas situācijas un mūs vērtēs citām gara acīm.

Ansvarig utgivare: Bror E. Lange

5-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305075777

